

УДК: 338.47:656.2

Л.О. ПОЗДНЯКОВА, д.е.н, проф., УкрДАЗТ, Харків
І.С. БАНДУРКО, асистент, УкрДАЗТ, Харків

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ «ЕФЕКТ» ТА «ЕФЕКТИВНІСТЬ» НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Стаття носить теоретичний характер, досліджувалися сутність економічних категорій "ефект" та "ефективність" та окреслення загальних шляхів підвищення ефективності на залізничному транспорті. Проаналізовано та зроблено висновок щодо сутності понять. За допомогою використання сучасного методу денотатного графу побудовано декомпозицію сутності "ефективність".

The article has theoretical nature. It deals with the essence of economic categories 'effect' and 'efficiency' and the general ways description of efficiency increase at the railway transport. The conclusion regarding essence has been made and analyzed. The essence decomposition of 'efficiency' has been explained with the help of denotant graph modern method.

Ключові слова: економічна категорія «ефект», економічна категорія «ефективність», залізничний транспорт, підвищення ефективності.

Введення На даний час актуальним залишається питання підвищення ефективності як всієї галузі залізничного транспорту, так і окремих його підрозділів. Залізничний транспорт упродовж багатьох років функціонує як єдиний виробничо-технологічний комплекс і повністю забезпечує потреби економіки та населення країни в залізничних перевезеннях. Для пошуку шляхів підвищення ефективності залізничного транспорту треба мобілізувати усі види його ресурсів, та визначити найбільш актуальний на сьогоднішній день. Головною задачею у розвитку залізничного транспорту є підвищення ефективності його роботи. Тим більш за часів кризи, де у 2009 році вантажообіг українських залізниць склав понад 195978 млн. ткм. Це приблизно на 24% менше вантажообігу у 2008 році [1]. Сподіваємося, що вдасться мінімізувати завдані фінансовою кризою витрати.

Рішення проблем щодо підвищення ефективності діяльності залізничного транспорту можна знайти в ідеях багатьох фахівців та вчених галузі залізничного транспорту, які працюють над її удосконаленням в експлуатації, інноваційній політиці, системі управління рухом поїздів та якісної характеристики усього рухомого складу тощо. А також, в питаннях підвищення якості поїздки у цілому, комфортність, сервіс, ціна, стабільність та інш.

Такого роду нововведення покращать суспільну думку о залізницях взагалі, що приведе до збільшення клієнтської бази, і як наслідок – збільшення доходів, що є немало важливим чинником для нашої держави.

Постановка проблеми Оцінка рівня ефективності роботи залізничного транспорту може бути успішно досягнута у тому випадку, якщо буде вироблено чітке уявлення про сутність економічних категорій «ефект» та «ефективність». На ефективну роботу залізничної галузі впливає її модернізація, технічні можливості та стан рухомого складу. Застаріла виробничо-технічна база та значний знос основних засобів підвищують витрати на технічну експлуатацію рухомого складу. Тому доцільним є уточнення понять «ефект» та «ефективність», щоб у подальшому дослідженні визначити найбільш сприятливі чинники підвищення ефективності роботи залізничного транспорту.

Методологія Серед наукових досліджень щодо сутності економічних категорій «ефект» та «ефективність» можна виділити роботи, як закордонних вчених, так і вітчизняних [2]. Доцільно буде відмітити провідних вчених, які зробили свій внесок у вирішення питання щодо підвищення ефективності роботи залізничного транспорту, а саме: Абрамов А.Г., Бакаєв О.О., Бараш Ю.С., Белов І.В., Бурко Н.Н., Воркута А.І., Галабурда В.Г., Гундобіна М.О., Данько М.І., Дейнека О.Г., Дикань В.Л., Журавель А.І., Заглядимова Д.П., Козир О.М., Колеснікова Н.М., Кулаєв Ю.Ф., Лапідус В.М., Макаренко М.В., Мандріков М.Є., Пасічник В.І., Перепелюк А.В., Позднякова Л.О., Полішко Т.В., Сергієнко М.М., Сич Є.М., Соколовська Н.С., Терешина Н.П., Цветов Ю.М. Шульга А.М., та інші. Проте огляд цих наукових праць показує, що серед сучасних дослідників немає одностайної думки щодо сутності економічних категорій "ефект" та "ефективність". Більш того, підходи окремих науковців до визначення цієї сутності значно різняться між собою.

Результати дослідження В усіх закордонних і вітчизняних працях економістів речовий зміст і суспільна форма економічної категорії «ефект» не виокремлюється. Як, приклад, було взято економічну енциклопедію С. Мочернього. Речовий зміст цієї категорії розглядається, як досягнення найбільших результатів за найменших витрат. Щодо суспільної форми, «ефект» – це дотримання закону єдності праці та власності [3].

Проаналізувавши наступні економічні джерела, виявили неоднозначність та суперечливість визначення сутності економічної категорії «ефект» [4-10]. На основі цього у табл.1 було систематизовано основні визначення даного поняття.

Таким чином, зробимо висновок, економічний ефект – позитивний результат конкретної дії, направленої на покращення роботи підприємства, підвищення його прибутковості, рентабельності та конкурентоспроможності, який може бути виражений у вартісних та натуральних показниках.

Дослідження теоретичної сутності економічної категорії «ефективність» спонукає на наступний аналіз. «Ефективність» досліджується протягом багатьох століть. Але поглиблене вивчення ефективності виробництва як самостійної проблеми економіки в СРСР спостерігається тільки з 60-х років, що визвано об'єктивними умовами розвитку суспільства. Зараз ця економічна категорія отримує подальше наукове дослідження і практичне обґрунтування на рівні підприємств всіх видів економічної діяльності та на залізничному транспорті. Це одна з найбільш широко застосованих у сучасній науці і практиці економічних категорій.

Таблиця 1 – Визначення сутності економічної категорії "ефект" у сучасній економічній літературі

<i>Джерело</i>	<i>Автор</i>	<i>Сутність економічної категорії "ефект"</i>
Вікіпедія — вільна енциклопедія Економічний словник	<i>Багрий П., Дорогуцьов С.</i>	різниця між результатами діяльності господарюючого суб'єкта і виробленими для їх отримання витратами на зміни умов діяльності [4]
Російсько-українсько-англійський економіко-математичний словник	<i>Карачун В., Кремень Т., Прохур Ю.</i>	різниця між результатами економічної діяльності (наприклад, продуктом у вартісному виразі) та затратами виробленими для їх отримання і використання [5]
Словник термінів з інституційної економіки	<i>Литвинцева. Г.</i>	різниця між об'ємом виробничих економічних благ (результатів) і кількості ресурсів (витрат) [6]
Сучасний економічний словник Словник-довідник з економіки	<i>Райзберг Б., Лозовський Л. та інші. Кураков Л., Кураков В.</i>	результат, що досягається, в його матеріальному, грошовому, соціальному виразі [7,8]
Підручник «Оценка эффективности бизнеса: что будет после Balanced Scorecard?»	<i>Маршал Майер</i>	"виконання, акт виконання або що-небудь виконане, частіше за значенням протилежно обіцянки і т.д." [9]
Підручник, пер. з англ. «Экономикс: принципы, проблемы и политика»	<i>Макконнелл К.Р.</i>	характеризує зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів, які застосовуються в процесі виробництва, і отриманій у результаті кількості якого-небудь потрібного продукту [10]

Економічну ефективність пов'язують з ціллю діяльності і розуміють як співвідношення отриманого результату і затрат, повноту досягнення цілей, результативність. Оскільки цілей на підприємстві може бути декілька, тому ефективність – поняття диференційоване і неоднозначне [2].

Також слід звернути увагу на оригінальність та нестандартний підхід до визначення сутності економічної категорії «ефективність» італійського вченого В. Паретто. Економічна ефективність національної економіки, на його думку, – «становище, при якому неможливо збільшити ступінь задоволення потреб хоча б однієї людини, не погіршує при цьому положення іншого члена суспільства». Тобто, таке становище і є оптимальність за Парето або Парето-ефективність [10]. Але цей підхід викликає дискусії і розбіжності багатьох учених.

Економічна категорія «ефективність» багатогранна і складна. Розглянемо її, як комплексне поняття, враховуючи її види, взаємозв'язок яких визначає її сутність. На сьогодні в сучасній економічній літературі виділяють наступні основні види економічної ефективності суспільного виробництва.

Виробнича економічна ефективність виступає як відношення отриманого ефекту до матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, які приймають участь у виробничому процесі.

Соціальна економічна ефективність розкриває рівень задоволення потреб суспільства матеріальними та культурними благами, ступінь духовного розвитку людини.

Екологічна економічна ефективність визначає максимально можливе задоволення суспільних потреб при оптимальних витратах виробництва, отримання екологічно чистої продукції при збереженні виробництва навколишнього середовища.

Вище перелічені види економічної ефективності розрізняються на абсолютну та відносну, або порівняльну, економічну ефективність. *Абсолютна економічна ефективність* – це співвідношення результатів економічної діяльності і витрат для досягнення результату. За Б. Джингом, – це співвідношення між якістю та собівартістю одиниці продукції. Абсолютну ефективність в деяких джерелах називають загальною. Белов І. В. спостерігає, що загальна ефективність характеризує міру раціонального використання загальної суми витрачених ресурсів [12]. *Відносна (порівняльна) економічна ефективність* – співвідношення рівня витрат до вже досягнутих результатів при розгляді двох або більш альтернативних варіантів, що вирішують одну і ту ж проблему. Тобто, економічні переваги одного варіанту над іншими. Показники порівняльної ефективності оцінюють міру загального використання додаткових, а не всіх витрат одного варіанту рішення в порівнянні з іншим.

Дослідження видів економічної ефективності спонукає на виокремлення підвидів економічної ефективності для більш чіткого розуміння. І.Багрій в економічному словнику виокремлює такі види економічної ефективності [13]: економічна ефективність автоматизованої системи управління; економічна ефективність впровадження нової техніки; економічна ефективність організації технічних заходів; економічна ефективність виробничих фондів; економічна ефективність управління виробництвом.

Деякі вчені виділяють ще й економічну ефективність капітальних вкладень та економічну ефективність діючого устаткування або технології яка застосовується[14].

Вище викладене є передумовою до розробки ілюстрації щодо сутності економічної ефективності на залізничному транспорті за допомоги методу денотатного графу (рис.1.).

Економічна категорія «ефективність»

це

досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах живої та автоматизованої праці

оцінюється

за формулою

$$E = P/V$$

Р – результати
В – витрати

розглядає

раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів для отримання очікуваного результату

може бути

абсолютна економічна ефективність

відносна (порівняльна) економічна ефективність

складається з

виробничої ефективності

соціальної ефективності

екологічної ефективності

ефективності:
Автоматизованої системи управління
Впровадження нової техніки
Організації технічних заходів
Основних виробничих фондів
Управління виробництвом
Капітальних вкладень
Діючого устаткування або технології яка застосовується

Розміщення трудових ресурсів

Рис.1 – Декомпозиція сутності економічної категорії «ефективність»

Зупинимося на розрахунку економічної ефективності. Як видно з формули $E=P/Z$, де E – ефективність, P – результати, Z – витрати, щоб отримати максимальну ефективність ($E \rightarrow \max$) необхідно виконати дві умови:

- при заданих ресурсах знаходиться максимальний результат:

$$Z = \text{const}; P \rightarrow \max$$

- при заданих результатах знаходяться мінімальні витрати:

$$P = \text{const}; Z \rightarrow \max$$

По всій сукупності вирішуваних таким чином задач реалізується мета: отримання максимальних результатів при мінімумі витрат.

Хотілося б відзначити, коли оцінюється ефективність, необхідний системний народногосподарський підхід. Це означає, що отримана ефективність по порівнювальних конкуруючих варіантах визначається не тільки на залізничному транспорті, але й по інших взаємопов'язаних з ним галузях народного господарства. Системний народногосподарський підхід може розповсюджуватися для оцінки ефективності роботи залізниць як окремо, так і для інших галузей в цілому [12].

Висновок Отже економічна ефективність розглядає проблему «витрати-випуск», характеризує зв'язок між кількістю одиниць рідких ресурсів, які використовуються в процесі виробництва та отриманого у результаті споживчого продукту. Більша кількість продукту отримана від даного об'єму витрат це і є підвищення ефективності. Зниження – навпаки, менший об'єм продукту від даної кількості витрат [10].

Оскільки, розкриття сутності економічної категорії «ефективність» є незавершеним процесом, а деталізація видів економічної ефективності на залізничному транспорті вказує на багатогранність та різноманітність даної категорії, тому однією з головних проблем залізниці є визначення шляхів підвищення ефективності роботи залізничного транспорту, що потребує подальшого дослідження. Вірний вибір оптимального шляху підвищення ефективності роботи залізничного транспорту України – одна з головних умов покращення якості обслуговування народного господарства та розвитку залізниці в цілому.

Список літератури: 1. Державний комітет статистики Електроний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 2. Гончарук А.Г. Методологические основы оценки и управления эффективностью предприятия: Монография – Одесса: Астропринт, 2008. – 290 с. 3. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник. – Київ: "Феміна", 1995. – 368 с. 4. Економічний словник / за ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. – Київ. – 1973 (гол. редакція УРЕ). - 621 с. 5. Карачун В., Кремень Т., Прохур Ю. Російсько-українсько-англійський економіко-математичний словник –

К.: Грамота, 2006. — 440 с. **6.** *Литвинцева, Г.* Словарь терминов по институциональной экономике Электронный ресурс. / *Г. Литвинцева.* - Электрон, дан. - Режим доступа: <http://vocable.ra/?rub=96> **7.** *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцев Е.Б.* Современный экономический словарь - 2-е изд., исправ. - М.: ИНФРА-М, 1998. **8.** *Кураков Л.П., Кураков В.Л.* Словарь-справочник по экономике. - М.: Пресс-сервис, 1998. - 388с. **9.** *Майер М.В.* Оценка эффективности бизнеса: что будет после Balanced Scorecard? - М.: ООО "Вершина", 2004. **10.** *Макконнелл К.Р.* Экономикс. Принципы, проблемы и политика // *Макконнелл К.Р., Брю С. Л.* / Economics Campbell R. McConnell., Stanley. L. Brue – пер. с англ. – Инфра-М, 2003. – 983 с. **11.** Бакалавр экономики. Хрестоматия в 3 томах. // Под общ. ред. *Виद्याтина В.* - М.: Триада, 1999. — <http://lib.vvsu.ru/books>. **12.** *Белов И.В.* Экономика железнодорожного транспорта – М: Транспорт, 1989. – 350 с. **13.** Економічна ефективність капітальних вкладень і впровадження нової техніки в промисловості – Київ: АН УРСР, 1962. – 260 с. **14.** *С.Р. Ревуцький.* Економічна ефективність капітальних вкладень і основних фондів в галузях народного господарства УРСР (Державний плановий комітет Ради Міністрів Укр. РСР. Науково – дослідний економічний інститут) – Київ, 1972. – С. 10-14

Подано до редакції 14.10.2010